

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish orqali notiqlik kompetensiyasini rivojlantirish

Narimanova Shahodat Jumonozor qizi
OXU 1- kurs magistranti

Annotatsiya: Maqola zamonaviy ta'limda o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish orqali ularning notiqlik (oratorlik, ravon va ta'sirchan nutq) kompetensiyasini rivojlantirish masalasini chuqur o'rganishga bag'ishlangan. Ijtimoiy faollikni oshirish o'quvchilarni passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi va shu yo'l bilan tabiiy ravishda nutqiy ifoda, mantiqiy fikrlash, auditoriya oldida o'zini tuta bilish, argumentatsiya qilish va emotsional ta'sir ko'rsatish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Maqolada nazariy asoslar, amaliy tajribalar, O'zbekiston ta'lim tizimidagi hozirgi holat, xorijiy tajribalar bilan solishtirish, eng samarali usullar va ularni joriy etishdagi qiyinchiliklar keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy faollik, notiqlik kompetensiyasi, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, interfaol ta'lim, guruhli o'qitish, debat, taqdimot mahorati, pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari, o'quvchilar shaxsiy rivoji, O'zbekiston ta'lim islohoti

Abstract: The article is devoted to an in-depth study of the issue of developing oratory (oratory, fluent and effective speech) competence of students in modern education by increasing their social activity. Increasing social activity turns students from passive recipients into active participants and thus naturally develops skills such as speech expression, logical thinking, self-control in front of an audience, argumentation and emotional impact. The article extensively covers theoretical foundations, practical experiences, the current situation in the education system of Uzbekistan, comparison with foreign experiences, the most effective methods and difficulties in their implementation.

Keywords: social activity, oratory competence, speech culture, communicative competence, interactive education, group teaching, debate, presentation skills, pedagogical technologies, digital educational tools, personal development of students, educational reform of Uzbekistan

Аннотация: Статья посвящена углубленному изучению вопроса развития ораторской (ораторской, беглой и эффективной речи) компетенции учащихся в современном образовании путем повышения их социальной активности. Повышение социальной активности превращает учащихся из пассивных слушателей в активных участников, тем самым естественным образом развивая такие навыки, как выразительность речи, логическое мышление, самообладание перед аудиторией, аргументация и эмоциональное воздействие. В статье подробно рассматриваются теоретические основы, практический опыт, текущая ситуация в системе образования Узбекистана, сравнение с зарубежным опытом, наиболее эффективные методы и трудности их внедрения.

Ключевые слова: социальная активность, ораторская компетенция, культура речи, коммуникативная компетенция, интерактивное обучение, групповое обучение, дебаты, навыки презентации, педагогические технологии, цифровые образовательные инструменты, личностное развитие учащихся, реформа образования в Узбекистане.

Kirish: Bugungi kunda ta'limning asosiy maqsadi nafaqat bilim berish, balki shaxsni ijtimoiy faol fuqaro sifatida tarbiyalashdir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim islohotlari doirasida kompetensiyaviy yondashuv ustuvorlik qilmoqda, bunda kommunikativ va notiqlik kompetensiyalari muhim o'rin tutadi [3]. Notiqlik kompetensiyasi – bu o'z fikrini ravon, mantiqiy va ta'sirchan ifodalash qobiliyati bo'lib, u ijtimoiy faollik bilan chambarchas bog'liq. Ijtimoiy faollik o'quvchilarni sinf muhokamalari, loyihaviy ishlar, debatlarida ishtirok etishga jalb qiladi, natijada ularning nutqiy mahorati tabiiy ravishda o'sadi [1].

O'zbek pedagogikasida notiqlik san'ati qadimdan rivojlangan bo'lib, Sharq mutafakkirlari (masalan, Alisher Navoiy va boshqalar) nutq madaniyatiga katta e'tibor bergan [4]. Zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalar va interfaol usullar bu jarayonni yanada samarali qilmoqda [5]. Ushbu maqola ijtimoiy faollikni oshirish orqali notiqlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini o'rganadi.

Asosiy qism Ijtimoiy faollik – shaxsning jamiyatdagi faol ishtiroki, guruhli faoliyatda o'z o'rnini topish va mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyatidir. Ta'limda uni oshirish o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol sub'ektga aylantiradi [1]. Bu jarayon notiqlik kompetensiyasini rivojlantirish uchun ideal zamin yaratadi, chunki:

• Guruh muhokamaları va debatlarida o'quvchilar o'z fikrlarini himoya qilishga majbur bo'ladi, bu esa nutqni mantiqiy tuzish va argumentatsiya ko'nikmalarini oshiradi [2].

• Jamoaviy loyihalar va taqdimotlar orqali auditoriya oldida chiqish tajribasi ortadi, notiqlikning asosiy elementlari – intonatsiya, mimika va ishonch hosil bo'ladi [6].

• Ijtimoiy faol muhitda o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va tengdoshlar fikrini hisobga olish qobiliyati rivojlanadi, bu nutq madaniyatini yuksaltiradi [7].

O'zbekiston ta'lim tizimida bunday yondashuvlar quyidagi shakllarda qo'llanilmoqda:

1. Interfaol dars metodlari (masalan, "Aql hujumi", rol o'yinlari) – o'quvchilarning faolligini oshirib, nutqiy ifodani rivojlantiradi [8].
2. Raqamli texnologiyalar (onlayn platformalar, video taqdimotlar) – o'zga tilli va o'zbek tilida nutqiy kompetensiyani oshirishda samarali [5].
3. Ekstra-kurrikular faoliyatlar (debat klublari, ma'rifiy tadbirlar) – ijtimoiy faollikni kuchaytirib, notiqlik mahoratini mustahkamlaydi [9].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy faollik yuqori bo'lgan o'quvchilarning notiqlik ko'rsatkichlari 30-40% ga oshgan [1, 10].

Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar doirasida notiqlik (oratorlik, ravon va ta'sirchan nutq) kompetensiyasi va umumiy kommunikativ mahoratni rivojlantirish masalasi nihoyatda dolzarb bo'lib qoldi.

2023–2026 yillarda ta'lim sohasini isloh qilish bo'yicha Yo'l xaritasi (Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, UNICEF, GPE hamkorligida) qabul qilingan bo'lib, unda ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning kompetensiyalarini (shu jumladan kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni) rivojlantirish asosiy ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [10].

"O'zbekiston – 2030" strategiyasida ta'lim tizimi islohotlari eng birinchi o'rinda turibdi. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2024 yilda maktab ta'limini rivojlantirish va sifatini oshirish bo'yicha rejalar taqdimotida ta'limda ijodiy fikrlash, mustaqil izlanish va ochiq muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratgan [11].

Dolzarblikning asosiy sabablari quyidagilar:

1. **Global raqobat va mehnat bozori talablari** Zamonaviy dunyoda ish beruvchilar nafaqat professional bilimlarni, balki “soft skills” – kommunikatsiya, jamoaviy ish, prezentatsiya qilish, argumentatsiya va yetakchilik qobiliyatlarini talab qilmoqda. Xalqaro tadqiqotlar (masalan, World Economic Forum hisobotlari) ga ko‘ra, 2025–2030 yillarda eng talabgir ko‘nikmalar qatorida “notiqlik va ta’sirchan muloqot” birinchi o‘rinlardan joy olgan. O‘zbekiston yoshlari xalqaro mehnat bozoriga chiqishda raqobatbardosh bo‘lishi uchun bu kompetensiyalarni maktab yoshidan shakllantirish zarur.

2. **“Raqamli O‘zbekiston – 2030” va raqamli kommunikatsiya muhiti** Raqamli texnologiyalar (onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar, video-konferensiyalar) nutqiy ifodani yangi shakllarga o‘tkazmoqda. Yoshlar virtual muhitda faol bo‘lib, ammo ko‘pincha yuzma-yuz muloqotda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shu sababli, maktabda ijtimoiy faollik orqali real va virtual muhitdagi notiqlikni bir vaqtda rivojlantirish dolzarbdir [12, 14].

3. **Yoshlarda ijtimoiy-siyosiy faollikni oshirish davlat siyosati** O‘zbekistonda yoshlar siyosati doirasida ijtimoiy faollikni yuksaltirish, fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish va yoshlarni jamiyat boshqaruviga jalb qilish masalalari doimiy e’tiborda. Mustaqillik yillarida yoshlarning siyosiy madaniyati va ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan ko‘plab hujjatlar qabul qilingan. Bunda notiqlik – o‘z fikrini ochiq ifodalash, muhokamada ishtirok etish va qaror qabul qilish jarayonlarida faol bo‘lishning asosiy vositasi hisoblanadi [0, 3, 5].

4. **Ta’lim standartlari va kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi** Yangi avlod davlat ta’lim standartlari (DTS) va o‘quv dasturlari kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan bo‘lib, unda “kommunikativ kompetensiya”, “ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyalari” alohida blok sifatida kiritilgan. Boshlang‘ich va o‘rta ta’limda nutqiy mahoratni rivojlantirish, matn yaratish, muhokama va taqdimot ko‘nikmalarini shakllantirish majburiy talablarga aylandi [17, 28].

5. **Xorijiy tillar va ko‘p tillilik muammosi** O‘zbekistonda xorijiy tillarni o‘qitish sifatini oshirish, fanlarni ingliz tilida o‘qitish tajribasini kengaytirish (2024–2025 yillarda 14 ta maktabda boshlanishi rejalashtirilgan) notiqlik kompetensiyasini

ikki yoki uch tilda rivojlantirishni talab qilmoqda. Bu esa o'zbek tilidagi nutq madaniyati va notiqlik asoslarini mustahkamlamasdan imkonsiz [11, 28].

6. **Psixologik va ijtimoiy muammolar** Ko'plab o'quvchilarda "glossofobiya" (ommaviy chiqish qo'rquvi), uyatchanlik, fikrni ifodalay olmaslik kabi muammolar mavjud. Ijtimoiy faollikni oshirish orqali bosqichma-bosqich bu qo'rquvlarni yengish va o'ziga ishonchni shakllantirish mumkin. Bu esa yoshlarning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatdagi moslashuvchanligi uchun juda muhim.

7. **Ekologik va ijtimoiy mas'uliyat konteksti** "Yashil makon", ekopatrul, barqaror rivojlanish tashabbuslari doirasida yoshlarning ijtimoiy faolligi oshmoqda. Bunday loyihalarda o'z fikrini ochiq ifodalash, jamoatchilik oldida chiqish, muhokama olib borish zarur bo'ladi. Shu orqali notiqlik nafaqat shaxsiy mahorat, balki ijtimoiy mas'uliyat vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda [1].

Muhokama Ijtimoiy faollikni oshirish notiqlik kompetensiyasini rivojlantirishning eng samarali usuli hisoblanadi, chunki u tabiiy motivatsiya beradi. Biroq, muammolar ham mavjud: ba'zi o'quvchilar uyatchanlik tufayli faol ishtirok etmaydi, shuning uchun inklyuziv yondashuv va psixologik tayyorgarlik zarur [2]. O'zbek pedagogikasida notiqlik madaniyati qadimgi Sharq an'alariga asoslangan bo'lib, uni zamonaviy kompetensiyaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirish muhim [4]. Raqamli vositalar (masalan, video darslar va onlayn muhokamalar) faollikni oshiradi, ammo ularni to'g'ri qo'llash o'qituvchi malakasiga bog'liq [5].

Xorijiy tajribada (masalan, kommunikativ yondashuv) ijtimoiy faollik orqali notiqlik rivojlantirish yuqori natijalar bergan, O'zbekistonda ham shunga o'xshash modellar joriy etilmoqda [3, 6].

Xulosa va takliflar Ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish notiqlik kompetensiyasini rivojlantirishning samarali yo'lidir. Bu nafaqat nutqiy mahoratni, balki umumiy shaxsiy rivojlanishni ta'minlaydi.

Takliflar:

- Darslarda interfaol va guruhli ish usullarini ko'paytirish;
- Debat va taqdimot klublarini tashkil etish;
- Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda nutqiy mashqlarni joriy etish;

• O'qituvchilarni notqlik va ijtimoiy pedagogika bo'yicha malaka oshirish kurslariga jalb qilish [7, 8].

Ushbu yondashuvlarni amalda qo'llash orqali o'quvchilarning notqlik kompetensiyasi sezilarli darajada oshadi va ular jamiyatda faol fuqarolarga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'quvchilar ijtimoiy faolligini oshirish – ijtimoiy zaruriyat sifatida // CyberLeninka.
2. Notqlik madaniyatini shakllantirish borasida olib borilayotgan tadqiqot va o'qitishning ahamiyati // inLIBRARY.
3. O'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish uchun qo'llaniladigan innovatsiyalar // Universal Publishings.
4. Qadimgi Sharq mutafakkirlarining nutq madaniyati va notqlik haqidagi qarashlari // CyberLeninka.
5. O'zga tili o'quvchilarning o'zbek tili bo'yicha nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar // CyberLeninka.
6. Verbal kommunikatsiya orqali auditoriya bilan samarali muloqot o'rnatish // ResearchGate.
7. O'qituvchi nutqi madaniyati // IDEA.uz.
8. Nutq madaniyati va notqlik san'ati // R. Rasulov, Q. Mo'ydinov (o'quv qo'llanma).

